

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

שודר בערוץ "קול ברמה" בתכנית "בית ההוראה"

העלון מוקדש לע"נ רבותינו עמרת תפארת הפוסקים

מרן רבנו מאיר מאזוז זצוק"ל ומרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל

הלכות ארבעת המינים

מדריך הלכתי מעשי לרכישת ארבעת המינים

הוספת תשלום בהידור מצוה. דיני הלולב. ענין ה'קורא'. דיני ההדס. דיני הערבה. דיני האתרוג. קשר רגיל או 'קוישאלאך'. אופן אגידת הלולב. גובה ההדסים והערבות. אופן אחיזת ארבעת המינים.

כרש"י, אבל העיקר לנו הספרדים כדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו.

מתי חייבים לקנות אתרוג מהודר

ונביא דוגמא מתי אכן צריך לקנות את המהודר ומתי לא צריך. כתב מרן בשלחן ערוך (ס' תרמ"ו ס"ה): למצוה בעינן כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות (כלומר משולש), ולעיכובא ברובו. ידוע שההדס צריך להיות משולש. אבל אדם הולך לשוק ורואה שיש הדסים שכתוב עליהם 'משולש כולו', דהיינו ששלשת הטפחים שלו משולשים, ויש שכתוב עליהם 'משולש ברובו', שרוב שלשת הטפחים שלו משולשים!

לפי דברי מרן, אדם רואה סט הדסים שיש בו שיעור שלשה טפחים שמשולש ברובו, והמחיר שלו הוא שלשים שקלים, ויש סט אחר שמשולש כולו ומחירו ארבעים שקלים, בזה פוסק מרן שחייב אדם לקנות את הסט המשולש כולו במחיר ארבעים שקלים - מפני שהשני הוא שיעור מדויק, ואילו זה משולש כולו ולכתחילה כך צריך להיות, ולכן חייב להוסיף שליש ממחיר הראשון כדי לקנותו. אבל אם הוא עולה הרבה יותר יקר, חמישים-ששים שקלים, בזה אין צורך להוסיף. זה דוגמא לדברי מרן היכן צריך להוסיף בשביל ההידור.

מתי אין צריך לקנות את המהודר יותר

לעומת זאת, אדם הולך לשוק ארבעת המינים, ורואה אתרוג תימני או מרוקאי שכשר לכתחילה רק יש לו 'בליטלאך', והמחיר שלו מאה שקלים, ולעומתו יש אתרוג אחר שהוא נקי ובלי עלים, והמחיר שלו הוא מאה ועשרים שקלים -

בזה דעת מרן שאינו צריך לקנות האתרוג היקר, מפני שגם האתרוג שעולה מאה שקלים כשר לכתחילה. ואף שהאתרוג השני יפה יותר, (יש בו 'זה אלי ואנוהו', ובפרט כאן שהתורה קוראת לאתרוג 'פרי עץ

הוספת תשלום בהידור מצוה

א. שאלה: בחנויות נמכרים סט ארבעת המינים בהפרשי מחירים גדולים מאד, מהם בכשרות פשוטה ומהם בכשרות מהודרת, ומהודרת מאד. מהו השיעור שצריך להוסיף עבור ההידורים?
תשובת הרב: הגמרא במסכת בבא קמא (דף ט' סע"א) אומרת: הידור מצוה עד שליש.

רש"י מבאר, שאם מצא לקנות שני ספרי תורה [או שני אתרוגים] והאחד מהודר יותר מחבירו, וההפרש ביניהם הוא פחות משליש במחיר, יקנה את המהודר יותר. לדוגמא, ספר תורה אחד עולה תשעים אלף, ואילו המהודר עולה מאה ועשרים אלף, באופן כזה יקנה את המהודר. אבל אם המהודר יקר יותר משליש, לא צריך לקנות אותו.

אבל הרא"ש והסמ"ג חולקים, מפני שתמיד יש נאים יותר ויותר, ואין לדבר סוף. ולכן הם מפרשים את הגמרא בצורה אחרת: אם אדם מצא אתרוג שכשר לכתחילה, אבל רק 'כשר', ומצא אתרוג אחר שמהודר יותר, אז עליו לקנות את המהודר.

כלומר, אם אדם מוצא אתרוג שכשר לכתחילה בלי שום בעיה, ומצא אתרוג אחר שמהודר יותר, אין עליו חיוב לקנות את המהודר. אבל אם מצא שני אתרוגים, האחד קטן בדיוק כשיעור כביצה והשני גדול מספיק, או שמצא אתרוג שכשר רק בשעת הדחק והאתרוג השני כשר לכתחילה, אז חייב להוסיף עד שליש ולקנות את המהודר.

וכך פסק מרן בשולחן ערוך (ס' תרנ"ו): שאם אדם קנה אתרוג שראוי לצאת בו בצמצום, כגון שהוא כביצה מצומצמת, ואחר כך מצא אתרוג גדול ממנו, מצוה להוסיף "שליש מלגיו" בדמי הראשון כדי להחליפו ביותר נאה.

ולכן למעשה, אדם שנכנס לשוק ורואה מגוון אתרוגים, אינו חייב לקנות את האתרוג הכי מהודר, וכמו שפסק מרן. אמנם הגר"א דעתו

¹ אמנם לא כל מה שכתוב הוא אכן נכון, ונדבר על כך בהמשך.

הדר', שיהיה יפה ומהודר), אף על פי כן אין צריך להוסיף על האתרוג הזה.²

לסיכום: אין חיוב לקנות את ארבעת המינים המהודרים ביותר. לכן אם יש סט ארבעת המינים כשר לכתחילה, יכול לקנותו ואין צורך להוסיף כסף כדי לקנות את המהודר יותר. ואם בכל זאת רוצה להוסיף, יש בזה מצוה ותבוא עליו ברכת טוב.

דיני הלולב

ב. שאלה: מה חשוב להקפיד בקניית לולב?

תשובת הרב: דבר ראשון שחשוב לדעת הוא שבדרך כלל הלולבים בשוק הינם כשרים לכתחילה, ויש דבר מסוים שהוא בגדר הידור מצוה, ונדבר עליו בהמשך.

לולב יבש

ונבאר: לולב יבש פסול. אך אין לחשוש ללולב יבש, כי כתב מרן בשלחן ערוך (סי' תרמ"ה ס"ה) שגדר יבש הוא ש"יכלה כל הירקות שבו וילבינו פניו". וזה קורה אך ורק בלולבים משנה שעברה שאי אפשר להשתמש בהם בשימוש חוזר. אבל אותם אלו שנקטפו בחודשים האחרונים, בהם אין מציאות שהלבינו פניהם, ולכן כולם כשרים.

לולב ישר

יש הלכה נוספת שעל הלולב להיות ישר. ישנם אנשים שבודקים את הלולב בפלס, עוצמים עין אחת ומשכיבים אותו מול העין השניה כדי לראות אם הוא ישר כמו סרגל, ונראים כמו צלפים שמכוונים את הרובה..., וצריך לדעת שאין בזה שום חיוב כלל ועיקר. מרן כותב שם (ס"ח): לולב שהוא עקום לפניו שהרי שדרו כגב בעל חטורת פסול. וכותב המשנה ברורה על זה (ס"ק ל"ג) שדוקא כשהוא עקום הרבה כמגל. אבל אם הוא עקום מעט הלולב כשר. ויתירה מכך, מרן כותב שזה דוקא כשנעקם לפניו, לכיוון העלים, **אבל אם נעקם לאחוריו, אפילו זה כמו מגל – כשר מפני שכך הוא ברייתו.** אין מציאות של לולבים בשוק שעקומים בצורה של מגל, ולכן ודאי שהם כשרים. וגם כאשר הם עקומים קצת, לא רק שהם אינם כמגל וממילא הם כשרים, אלא העקימות היא לאחוריו, ובזה אפילו כמגל כשר.

אמנם מרן רבי רחמים חי חזייתא הכהן כותב בספרו שמחת כהן (בחינושי שולחן ערוך, ח"ה עמ' ק"נ. ובמהדו"ב חאו"ח בסופו סי' תרמ"ה), שיש מקפידים שיהיה ישר משום יופי, 'זה אלי ואנוהו', אבל בשביל זה **מספיק שיהיה נראה לעין שהוא ישר ובה הלולב נראה יפה כמו שצריך**, ולא צריך להסתכל בפלס בשביל זה. לזה אין קשר ל'זה אלי ואנוהו', כי 'יפה' זה רק מה שנראה לעין.

ענין ה'קורא'

ג. שאלה: מה הענין של ה'קורא' בלולב, האם הוא מהודר? ובכלל האם כדאי לקנות לולב עם 'קורא' או לא?

תשובת הרב: ב'קורא' בלולב יש ענין של הידור מצוה. ונסביר: כתב מרן בשלחן ערוך (סי' תרמ"ה ס"ג): "ברייתא עליו של לולב כך היא - כשהם גדלים גדלים שנים שנים ודבוקים מגבן, וגב של שני עליון הוא הנקרא תיומת".

כלומר, ידוע שכל עלה של לולב פתוח מצד אחד וסגור מהצד השני, ואומר מרן שהחלק הדבוק הוא הנקרא 'תיומת' – תאומים.

ומרן כותב על זה: נחלקה התיומת – כלומר נחתכה התיומת, ולא בעלה אחד אלא ברוב העליון – פסולה. ומוסיף הרמ"א: ויש מפרשים לומר דאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה מקרי נחלקה התיומת ופסול, והכי נוהגין.

מה כוונתו? לכל לולב יש עלים מימין ומשמאל, ויש עלה אחד שעולה מהשדרה עד הפסגה למעלה, ואם אותו העלה האמצעי נחלק ונפתח כולו עד לשדרה, זה נקרא 'נחלקה התיומת' ופסול, וכותב הרמ"א שכך נוהגים.

וממשיך הרמ"א: מיהו, לכתחילה מצוה מן המובחר נוהגין לטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל, כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת.

ונבאר: דעת מרן השולחן ערוך היא כדברי רוב ככל רבותינו הראשונים, ש'נחלקה התיומת' פירושו שרוב העלים של הלולב נפתחו, ולא נפתחו מעט אלא נפתחו רובם. הדבר הזה נדיר מאד. ולפי זה **לדעת מרן השולחן ערוך כל הלולבים כשרים**, ואין הבדל בין העלה האמצעי ליתר העלים.

עם זאת, יש שיטה בראשונים שתיומת היא העלה האמצעי, ואם הוא נפתח הרי זה בכלל נחלקה התיומת. וגם בזה דוקא כשנפתח כולו או רובו פסול, אבל אם נפתח מעט כשר. וכתב הרמ"א שהם נוהגים כדעה זו.

אבל מוסיף הרמ"א שמצוה מן המובחר להחמיר שאפילו נפתח מעט לא כדאי, מפני שיש מחמירים אפילו נפתח מעט. הר"ן והמגיד משנה כותבים שיש מי שכתב ככה.

המשנה ברורה (ס"ק ט"ז) הביא את דעת הגר"א שחלק על הרמ"א, וכתב שלא חוששים כלל לנפתח מעט, ורק אם נפתח רובו יש להחמיר.

ולכן אותם אלה שיושבים ובודקים את הלולב לראות אם נפתח אפילו מעט, הם רוצים לחשוש למה שכתב הרמ"א שלכתחילה יש לבדוק, ולכן הם בודקים מלמעלה לראות שאותו עלה האמצעי אינו פתוח כלל.

אנחנו הספרדים מקפידים על הקורא³.

מרן ראש הישיבה הכ"מ בספרו שו"ת בית נאמן (ח"א סי' מ' עמ' רס"ז) כתב שהאשכנזים מפרשים את המושג ל'נענע' את הלולב, שצריך להפריד את עלי הלולב ולכססם בהם, לעשות רעש עם הלולב. הר"ן (דף י"ח ע"ב ד"ה אמר רבא. והובא בב"י סי' תרנ"א) באמת הביא פירוש כזה, וכך כתב הרמ"א (סי' תרנ"א ס"ט) שטורף הלולב ומכסס העליון בכל נענוע. והאשכנזים נוהגים על פי דבריהם.

אבל הספרדים לא מנענעים את עלי הלולב, אלא מרחיקים את הלולב והאתרוג מהגוף ומקריבים אותם בחזרה, עושים הולכה והבאה, כדעת בעל העיטור (הלכות לולב דף צ"ב ע"ב) וכדברי רבנו האר"י ז"ל שסוברים שזהו הנענוע של הלולב.

ולכן אדרבה, כיון שהספרדים אינם מכססים בלולב, הם מקפידים שיהיה סגור לגמרי עם 'קורא'. וכמו שהגמרא אמרה על הפסוק כפות תמרים, שאם נפתחו עלי הלולב כמו הסכך – פסול, מפני שבתורה כתוב 'כפת', בלי ו', ומשמע שצריך שיהיה כולו כפות וקשור. **ולכן אנחנו מקפידים שיהיה כמה שיותר כפות וכמה שיותר קשור.** יש כאלה שקושרים בו שמונה עשרה קשרים כדי שיהיה כמה שיותר סגור.

זה הטעם שהספרדים מקפידים על הקורא, כי כך זה נראה ממש כפות. וכמו שכתב מרן בבית יוסף (סי' תרמ"ה): אבל אצלנו נמצא הרבה פעמים כמין דבר אדום בלולב מצד פניו שהוא מחבר שני הוצין אלו (שני העלים שבראש הלולב), ונראה כאילו כל ראש הלולב עץ אחד בלי פירוד⁴.

ועל כל פנים, משמע מדברי התוספות במסכת בבא קמא שהובאו בבית יוסף, **שאם אכן זו דרך גזילת הלולב וכמו הלולבים שגדלים בארץ ישראל, אדרבה, צריך להקפיד שיהיו סגורים.** ולכן כתב כפ

³ קורא זו מילה באידיש. זה אולי מצלצל שזה בערבית, אולי מפני שהספרדים מקפידים על זה, אבל באמת זו מילה באידיש.

אמנם בגמרא כתוב המילה הזו, אבל שם הכוונה בכלל ללבבות של דקל ואין קשר לקורא שלנו.

⁴ מרן לא כותב 'קורא' (כי זה לא מילה בעברית), הוא קורא לזה 'דבר אדום'.

² עם זאת, הגמרא במסכת בבא קמא (שם) אומרת: "עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה". ומפרש רש"י, שאם הוסיף עד שליש אין הקב"ה משלם לו שכרו בחייו, שהרי הגמרא במסכת עבודה זרה (דף ג' ע"א) דורשת מהפסוק אשר אנכי מצוך היום לעשותם, אך לא היום לקבל שכרם אלא רק לעולם הבא. אבל מה שאדם מוסיף בהידור יותר משליש, יפרע לו הקב"ה בחייו.

החיים (ס"ק כ"ד) שמקפידים לכתחילה שיהיה סגור בקורא והעלים העליונים לא יתפרדו כלל זה מזה. האשכנזים שאכן בודקים את הלולב עליהם להיזהר בבדיקה שלו. מי שרוצה לבדוק - יקח את הלולב כמות שהוא ויבדוק, אבל לא יפתח את הלולב, כי יש כאלה שרוצים לולב עם קורא, וכשאתה פותח אותו אתה גורם שלא יקנו אותו. וגם יש כאלה שרוצים לולב סגור (רק בלי קורא), וכשמישהו פותח לו את הלולב הוא למעשה גוזל ומפסיד את בעל הלולבים, כי הוא עכשיו לא יכול למכור אותו לאנשים אחרים.

דיני ההדס

ד. שאלה: מה יש להקפיד בקניית ההדס?

תשובת הרב: בהדס צריך להקפיד יותר מהכל. אדם שקונה לולב או אתרוג רואה בדרך כלל שהוא כשר. אבל לצערנו הרב לפעמים קונים הדסים עם הכשר - ולמעשה הם לא כשרים. הרבה פעמים אני לוקח את ההדסים שסגורים בתוך קופסא עם ההכשרים הכי מהודרים, וכשאני פותח את הקופסא אני רואה שיש בעיות. אם כתוב 'משולש כולל' הלאי שיהיה משולש רובו! וממש לא מומלץ לשלוף מהקופסא ולשים בלולב אלא עד שיבדוק את ההדס.

אין חזקת כשרות בהדסים. בדרך כלל באתרוג אפשר לקחת ישירות מהקופסא בעינים עצומות ולברך עליו, כי שם ההשגחה יותר חזקה, אבל בהדסים המצב ממש בעייתי.

פעם בישיבה שלנו נתנו כשרות להדסים, אבל לאחר זמן קצר הפסקו עם זה. המגדל אמר לי שבדיקה של שלשה הדסים עלתה לו חמישים שקלים, וזה מאד קשה. הדבר מאד מורכב ומסובך, ולכן צריך זהירות גדולה בנושא הזה, ולאחר שקונים את ההדסים צריך לבדוק אותם קודם שישים אותם בלולב.

ונסביר מה צריך לבדוק בהדסים. הדין הוא שעל שלשת העלים של ההדסים לצאת מאותה שורה, וכך כותב מרן בשלחן ערוך (סי' תרמ"ו ס"ג): ענף עץ עבות האמור בתורה - הוא ההדס שעליו חופין את עצו, כגון שלשה עלין או יותר בגבעול אחד. אבל אם היו שני העלים בשורה זה כנגד זה והעלה השלישי למעלה מהם - אין זה עבות אבל נקרא הדס שוטה ופסול.

כלומר, צריך לבדוק ששלשת העלים יוצאים מאותו גובה, וזה חייב להיות באורך של לפחות שלשה טפחים, דהיינו עשרים וארבעה ס"מ לדעת הגר"ח נאה. ולדעת החזון איש צריך שלשים ס"מ, אבל נסתפק במינימום, בעשרים וארבעה ס"מ.

מרן כותב שלכתחילה כל שלשת הטפחים להיות שלמים וכולם משולשים, ולעיתים מספיק רוב. ולכן לכתחילה צריך שעשרים וארבעה ס"מ יהיו משולשים.

אומרים בשם החזון איש שאם יש 'חוט המקיף', כלומר שאין שלשת העלים יוצאים מאותו גובה ממש, ואם יש אחד גבוה ואחד נמוך, אם תוכל למתות חוט שיש בין שלשת העלים נקודת מפגש, שיש נקודה ששלשתם נפגשים וכולם עולים שם ביחד, גם זה נקרא שהם צומחים מאותו קנה.

מרן ראש הישיבה הביא הוכחה מהבית יוסף שגם כאשר יש חוט המקיף, צריך על כל פנים שיש נקודה כלשהי ששלשתם צומחים מאותה נקודה. בשוק יש כאלה שמקלים יותר, ואם יש נקודת מפגש, ועלה אחד מתחת לנקודת המפגש והשני למעלה ממנה, הם מכשירים את ההדס הזה. אבל מרן ראש הישיבה הוכיח מהבית יוסף שאין מה להקל בזה. הוא כותב לסמוך על הקולא של החזון איש, אבל זה דוקא כאשר יש חוט מקיף ששלשתם יוצאים מאותו מקום. אם יש אחד קצת יותר למעלה או קצת יותר למטה - זה בסדר, אבל כאשר אין שום נקודה ששלשתם צומחים ממנה, ההדס הזה פסול לגמרי וצריך להקפיד על כך. הדבר הוא לא בגדר הידור מצוה אלא זה ענין של כשר או פסול.

למעשה יותר קל לקנות הדסים בקופסא, ואם מצא שהם טובים יאגוד אותם בלולב. אבל אם לא מצא, כדאי לקנות שני סטים, וסביר להניח שמתוך שני סטים ימצא לפחות סט אחד כשר.

דיני הערבה

ה. שאלה: מה יש להקפיד בקניית הערבה?

תשובת הרב: בערבה אין הרבה מה להקפיד, ונאמר שני דברים שאכן יש להקפיד בערבה.

א. אם נקטם ראשה של הערבה - הערבה פסולה. וזה בשונה מההדס שאם נקטם ראשו כשר, מפני שהעלים של ההדס מכסים אותו גם מלמעלה, ואם נקטם ראשו זה לא ניכר. אבל הערבה נפסלת בנקטם ראשה.

ולכן יש כאלה המקפידים לקחת דוקא ערבה עם ליבלוב. הליבלוב אינו מוכרח הלכתית, אבל הוא מוכיח שלא נקטם ראש הערבה. כי הרי ראש הערבה הוא מקום מאד רך, ויתכן בהחלט שנחתך חלק ממנו והערבה פסולה, וקשה להבחין בכך, ולכן לוקחים עם ליבלוב שזה למעשה מוכיח שהראש לא נקטם.

יש אנשים שחושבים שלא ליבלוב הערבה פסולה, אבל האמת שגם בלי ליבלוב זה כשר אלא שזה מהווה הוכחה שהערבה הזו לא נקטמה. בדרך כלל הערבות עם הליבלוב עולות יותר יקר, וכבר דיברנו על זה בתחילת השיעור שאם ערבה בלי ליבלוב עולה שלשה שקלים וערבה עם ליבלוב עולה ארבעה שקלים, ההפרש ביניהם לא עולה על שליש, יש חובה לקנות עם ליבלוב. ולהידור מצוה ביותר משליש הגמרא אמרה שהקב"ה משלם לו שכרו בחייו.

ולכן כדאי מאד לקנות עם ליבלוב. (ומעיקר הדין גם בלי ליבלוב כשר, כל שלא ידוע לנו שערבה זו כטומה. אבל לא תמיד יודעים, ולכן נכון לקנות ערבה עם ליבלוב).

ב. אם נשרו רוב עלי הערבה - הערבה פסולה. הדבר מצוי מאד במשך ימי החג, שנושרים רוב עלי הערבה. ולפעמים גם העלים שלה נסדקים או נחתכים וגם זה יכול לגרום לפסול בערבה, ואדם צריך לשים לב ולשמור על הערבה.

כאשר קושרים את הערבה וההדס, יש לשים לב להוציא את העלים של הערבה מתחת לקשר, כדי שלא יחתוך את העלה על ידי הידוק הקשר.

כדאי גם להחליף את הערבות במשך ימי החג, כי מצוי מאד שהם מתייבשים ולמעשה נושרים מתוך הענף של הערבה, רק שזה לא ניכר כי הם קשורים, ולאחר כמה ימים, כשאדם בא להחליף את הערבות הוא מוצא שהענף לבדו נשאר ורוב העלים נשרו. זה דבר מצוי מאד, ולפעמים רואים בבית הכנסת שאנשים מחליפים ערבה והערבה הקודמת כבר אין בה עלים, ואיך יידע אם אתמול יצא ידי חובה.

ולכן חשוב להיזהר לשים לב אם נשרו הרבה עלים, להחליף את הערבה. אמנם אי אפשר להוציא הערבה בנקל, אבל יסתכל בעין האם אכן רוב העלים קיימים או שנשרו, ואם רובם נשרו הערבה הזו פסולה.

ואם כבר בירך על הלולב ואחר כך ראה שנשרו רוב העלים מהערבה, יטול לולב של מישהו אחר ולא יברך שוב.

ומדוע? כי אמנם לכתחילה צריך לקחת אותם יחד, אבל כותב הרמב"ם שאם אדם נטל לולב ולאחריו הדס ולאחריו ערבה ולאחריו אתרוג, לא לקח את ארבעתם יחד - יצא ידי חובה, וכך הוא עיקר הדין.

ולכן אדם שבירך "על נטילת לולב" ואחר כך שם לב שנשרו רוב העלים, יגש לאחד ממתפללי בית הכנסת ויבקש את הלולב שלו וינענע ללא הברכה. והברכה הראשונה עדיין תופסת, כי מיד לאחריה יצא ידי חובת נטילת הלולב ההדס והאתרוג שלו, ולא היה הפסק בין הברכה למצוה ורק חסר אחד המינים וישלים אותו עכשיו.

דיני האתרוג

ו. שאלה: מה יש להקפיד בקניית האתרוג?

תשובת הרב: באתרוג יש הרבה דברים שצריך להקפיד, ונאמר את עיקרי הדברים.

אתרוג מיוחס

א. הייחוס של האתרוג. ברוב הדברים בד"ץ העדה החרדית הם מצויינים, אבל יש דברים שיש בהם בעיה לספרדים, כמו בשר ויין,

שהם הולכים לפי דעת הרמ"א ולנו זה לא כשר. [ויש טוענים שכיום הם עושים גם לחומרות מרן, וצריך בירור].

וגם באתרוג יש לנו בעיה עם ההכשר שלהם. הסבא קדישא מהרש"א אלפאנדרי ע"ה כתב שהאתרוגים של ארץ ישראל כמעט כולם מורכבים. וכשהם כותבים 'בחזקת בלתי מורכבים' כוונתם היא על העץ הזה ספציפית, אבל איננו יודעים מה עם 'אבא' ו'סבא' שלו, ויש לנו את מהרש"א אלפאנדרי שמעיד שאכן הוא מורכב. כך כתב מרן הגר"ע יוסף ע"ה בשו"ת יחיה דעת שלא לקנות מהאתרוגים הללו כלל ועיקר, ונכנסים בזה לספק ברכה לבטלה. כך אנחנו פוסקים וכך אנחנו נוהגים, וצריך להזהר בדבר הזה מאד.

אמנם האתרוגים שלהם מאד יפים, נחמדים וגם זולים, אבל צריך לדעת שמה שכתוב הידור מצוה עד שליש זה על אתרוג שהוא כשר, אבל לדידן האתרוגים הללו הם בגדר ספק פסול גמור. ולכן אפילו אם ההפרש הוא יותר משליש צריך לקנות את המיוחס.

יש שלש דרגות באתרוגים מיוחסים. יש את האתרוג המרוקאי, שיש עליו עדות מאות בשנים שהם אינם מורכבים. בתוסס היו אתרוגים, ואף על פי כן היו מהדרים לשלוח למרוקו שיביאו משם. גם האתרוגים התוניסאים היו מיוחסים, אבל לא היו יפים כמו אתרוגי מרוקו. האיש מצליח ע"ה ועוד חכמים לפניו היו מהדרים להביא משם, וכך כתבו הפוסקים שהם אתרוגים מיוחסים.

כבר הגאון בעל ביכורי יעקב שהיה מחכמי אשכנז מזכיר את האתרוגים הללו. הוא כותב: אתרוגי מאראקא [מרוקו] הם טובים משובחים ומהודרים מאד. גם הגרי"ז מבריסק ע"ה, בנו של רבי חיים מבריסק היה מקפיד לקחת אותם. גם האדמו"ר מסאטמר, הגאון רבי יוסף משאש והבבא סאלי הקפידו לקחת דוקא אתרוגי מרוקו.

וכידוע יש גם את האתרוג התימני שהוא מיוחס, וידוע ששם לא היו מרכיבים.

לאתרוגים המרוקאים יש את השושנה (הפיטמה), וכן הם נאים יותר מהאתרוגים התימנים.

בעבר היה קשה להשיג אותם והיו צריכים לעשות הברחות משם, אבל השנה ברוך ה' הארץ מוצפת באתרוגים מרוקאיים, ויכולים להביא בכמויות.

ויש גם את האתרוגים של חב"ד, שרבנו זלמן שהיה חי לפני כמאתיים שנה העיד עליהם שהם מהודרים והוא לקח מהם.

מרן ראש הישיבה סובר שמי שלא מצא יכול לקחת גם את אתרוגי חזון איש, ויברך עליהם (שו"ת מקור נאמן ח"א סי' תקל"ו). למרות שאין עליהם ייחוס, אם החזון איש בדק את זה אפשר לקחת מהם. וכך גם שמעתי מהראשון לציון הגאון הרב עמאר שליט"א שמי שלא מצא יכול לקחת גם אתרוגי חזון איש.

אבל אתרוגים אחרים לא לקחת, וגם מרן הגר"ע יוסף ע"ה כתב שיש בזה בעיה גדולה.

הפיטם והעוקץ

ב. יש אתרוגים שיש בהם את השושנה למעלה (הפיטמה), ואם זה נפל, הרבה פעמים זה פוסל.

אותו דבר לגבי העוקץ, כלומר החיבור של האתרוג לעץ. ואם הוא נפל זה פוסל.

נקודה שחורה

ג. לגבי שינוי מראה – הדבר נדיר שיש שינוי מראה באתרוג.

אם יש נקודה שחורה באתרוג – האתרוג פסול. אבל צריך להדגיש שזו דוקא נקודה שחורה שהיא מגוף האתרוג. לפעמים יש נקודה שחורה באתרוג ולמעשה היא רק לכלוך שנמצא על גבי האתרוג. אפשר לקחת גפרור, להרטיב אותו מעט ולשפשף בעדינות את הנקודה הזו, והרבה פעמים היא אכן יורדת. או שיקח שעוה וידביק אותה על הנקודה הזו ואחר כך ימשוך אותה בחזרה, והרבה פעמים הנקודה הזו יוצאת. והאתרוג כשר גם אם עוד לא הוריד את הנקודה הזו.

נקודה שחורה פוסלת דוקא אם היא נמצאת בחלקו העליון של האתרוג, ורק כאשר הנקודה היא מגוף האתרוג עצמו.

'בליטלאך'

ד. האתרוג גדל בין עלים דוקרניים, והעלים הללו פוצעים את האתרוג. עם הזמן העלה זו הצידה והאתרוג מגלד. בערבית קוראים לזה 'טורק', באידיש – 'בליטלאך', ובעברית – עלים. מן הדין האתרוג הזה כשר ומהודר גמור, וזה רק היופי של המצוה. אמנם יש ענין שהאתרוג יהיה יפה. התורה קראה לאתרוג "פרי עץ הדר", שיהיה יפה ומהודר, אבל זה כשר ואפילו אם יש בכל האתרוג עלים כאלה.

כיצד נדע האם מדובר בשינוי מראה ופסול או שאלה רק עלים וכשר כי זה דרך גידולו? אם במשמוש היד החלק הזה מעט עבה, זה מעיד שזה עלה בלבד וכשר גמור.

קשר רגיל או 'קוישאלאך'

ז. שאלה: המנהג אצלנו לקשור את הלולב, אך יש מוכרים 'קוישאלאך', שהוא מחזיק את ההדסים והערבות סמוך ללולב באופן קל ונוח יותר, מה נכון יותר מצד ההלכה?

תשובת הרב: כתב מרן בשלחן ערוך (סי' תרנ"א ס"א): מצות ארבעת המינים שיטול כל אחד לולב אחד ושתי ערבות ושלשה הדסים. ומצוה לאגדם בקשר גמור דהיינו ב' קשרים זה על זה.

וכותב על כך בכף החיים (ס"ק יא). והדברים הובאו בקיצור גם במשנה ברורה). שבשו"ת אגורה באהלך (דף יב) הביא בשם בית דוד, שתמה על מנהג העולם שלא לעשות קשר, אלא עושים מעלי הלולב כמין בית יד [שזה למעשה הקוישאלאך הזה] ותוחבים בו. והוא חלק עליו והתיר [שלדעתו גם זה נקרא קשר].

והביא דברי הפתחי תשובה במשנה ברורה אות ה, שצייד שאולי גם זה נקרא קשר.

ומכל מקום הנכון לקושרם יחד, כדי לצאת אליבא דכולי עלמא ויקשור את זה בקשירה של ממש. ואחר כך אם רוצה יכול לתחוב את זה בבית יד.

אמנם הוא תפוס בבית יד הזה, אבל מרן כתב שצריך שני קשרים ממש, ואפילו לא קשר של עניבה. ולכן הדבר לא כל כך פשוט.

אופן אגידת הלולב

ונבאר את אופן אגידת הלולב לכתחלה:

בשעת האגידה השדרה צריכה להיות מול האדם. ורבנו האר"י ז"ל סובר שאת שתי הערבות יניח אחת מימין ואחת משמאל, ועליהם את שלשת ההדסים – ההדס הארוך יותר יניח מצד ימין על גבי הערבה הימנית, ההדס הקטן יותר משמאל על הערבה השמאלית, ואת ההדס הבינוני יניח מצד שמאל, ואת ראשו להטות מעט כלפי ימין, וזה נקרא "מטה כלפי חסד".

בסדר הזה יש סודות גדולים ועמוקים ביותר. וב"קוישאלאך" אי אפשר לעשות את הדברים הללו, וזו סיבה נוספת וחשובה להמשיך לנהוג כמנהג אבותינו הקדושים שתמיד הקפידו לקשור אותם, ועל ידי כך עושים את הסדר הנכון והראוי.

גובה ההדסים והערבות

ח. שאלה: כמה צריך להיות גובה ההדסים והערבות?

תשובת הרב: צריך שההדסים והערבות יהיו לפחות שלשה טפחים, ומכל מקום על ההדסים להיות יותר גבוהים מהערבות, ובספרי הראשונים מובא שיש סכנה בדבר אם הערבות יהיו יותר גבוהות מההדסים.

הרבה פעמים הערבות הן גבוהות יותר, וצריך לשים לב לחתוך אותם מלמטה כדי שלא יעברו את גובה ההדסים.

שדרת הלולב צריכה להיות גבוהה יותר מההדס והערבה ולא די שהלולב כולו גבוה יותר. יש רבים (מאחינו התימנים, ועוד) ששמים בלולב הדסים וערבות גבוהים, ואינם שמים לב לגובה שדרת הלולב. מרן כותב ששדרת הלולב צריכה להיות יותר גבוהה – ואם יש ענפים של ההדס או הערבה גבוהים, צריך להקפיד שהלולב יהיה הרבה יותר גבוה.

A0733718074@gmail.com